

Endrédi Csaba

A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye a nemzetpolitikai harcok keresztüzében¹ az I. világháború idején

Míg a hányatott sorsú, magyar nemzeti érdekből létrehozott, kezdetben debreceni székhellyel működő hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye 1912-es megalapításakor rövid ideig a magyar hazafiság egyik szimbóluma volt,² az I. világháború idején a nagypolitika szemében az orosz- és románbarát keleti kereszténység közösségévé vált. Az egész országot sújtó gazdasági és politikai nehézségeken túl, a háborús kor gyanakvása és vádaskodása sem kímélte a görög katolikus papokat, akik a kiélezett nemzetközi és belpolitikai helyzetben nem számítottak a legmegbízhatóbb hazafiaknak. Legalábbis erre utal az a tény, hogy a kormányzat közösségüket az I. világháború idején különös figyelemben részesítette. Milyen érdekes sajátosság, hogy a megbízhatatlanság légköre éppen azt a közösséget lengte körül, amely talán a legtöbbet tette évtizedeken keresztül, hogy ne csak anyanyelve miatt, hanem vallásában is elismerjék magyarságát. Mennyire különös, hogy a „magyar-oroszok” sztereotípiája – amely aztán a korabeli sajtóban időnként addig merészkedett, hogy a magyar görög katolikusok a románok és az oroszok beépített ügynökei, valóságos előőrsei –, éppen amiatt alakult ki, és tartotta magát hosszú évtizedeken keresztül, mert az eredetileg román és szláv nyelvű liturgia miatt idegenként kezelték e vallás híveit. Éppen azokat, akik több mint fél évszázaddal azelőtt valódi nemzeti mozgalmat indítottak, hogy ettől a keresztől megszabadulhassanak. A háború idején persze kevésbé, vagy inkább egyáltalán nem mérlegelték ezeket az előzményeket. Maradt a sztereotípia, amely potenciális katonapolitikai kockázatot jelentett már önmagában is. Ennek lett a következménye, hogy a kormányzat adminisztratív eszközökkel is fellépett a görög katolikus papság ellen, és az ennek szellemében tett

1 A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

2 B. Papp János: Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért. Örökségünk Kiadó, Hajdúdorog, 1996. 94.

intézkedések a korábban legnagyobb magyaroknak kikiáltott hajdúdorogi egyházmegye papjait is érintették. Konkrétan arról volt szó, hogy a megbízhatatlannak tartott papokat internálták az ország másik végébe, jelentős hányadukat az észak-nyugati határ közelében fekvő Fertőmeggyesre.³ Erre a jogi alapot a 10962/1915. számú belügyminiszteri rendelet adta meg, amely – a hadviselés érdekére való tekintettel – megelőző jellegű intézkedéseket tett lehetővé.⁴ A Görög Katolikus Püspöki Levéltárban jól nyomon követhető a fennmaradt iratok és levelezések alapján, hogyan zajlott mindez. A legteljesebb anyag Gligor Sándor ügyében maradt fenn, aki ekkoriban a Maros-Torda megyében, a Nyáradszeredai Járásban fekvő Székelysárdon volt görög katolikus pap, és mint ilyen, a püspökség megalapításakor egyházközségével ő is a hajdúdorogi püspök fennhatósága alá került. A településen egyébként az 1910. évi népszámlálási adatok szerint 462 magyar és román lakos élt.⁵ Az internált pap története a korabeli levelezés alapján csak fokozatosan bontakozik ki. Az egyik legtöbb információt tartalmazó írás az, amelyikben 1917. január 6-án Miklósy István püspökhöz fordult, hogy – mivel neki nem sikerült –, érje el ő a belügyminiszternél, hogy engedje el az internálásból. Járjon el az ügyében, segítse őt a távol töltött idő alatt, illetve tegyen lépéseket, hogy a becsülete tisztázódjon, és visszaengedjék a családjához. Ebben a levélben a bajba került pap saját, és társai helyzetét a püspök szemszögéből is igyekezett megvizsgálni. Előre vetítette a magyar megyéspüspöknek, hogy neki is hasznára van, ha segít, mivel az ő hazaengedésével „...Püspökeik közben járása folytán több mint 70-en örömmel és nyugodt lélekkel odahaza legeltetik nyájaikat...”⁶ Ebből világosan látszik, hogy a székelysárdi parókus ügye korántsem volt egyedi eset, hanem tömeges internálásokról beszélhetünk, amelyek földrajzilag egy térségbe koncentráálódtak. Azt, hogy helyileg közel lehettek egymáshoz, leginkább az támasztja alá, hogy Gligor Sándornak a többiek hazaengedéséről is tudomása volt, márpedig a korabeli viszonyok között ez csak akkor fordulhatott elő, ha nem választotta el őket jelentős távolság. Azt, hogy közülük kik, melyik egyházmegyéhez tartoztak, nem derül ki a levéltári adatokból, de az igen, hogy görög katolikusokról volt szó. A lelkész

3 Magyar Helységnév Azonosító Szótár. Szerk. Lelkes György, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998. 215. – Fertőmeggyes község a mai Ausztriában, Burgenland tartományban, a Kismartoni járásban, Kismartontól 20 km-re keletre a Fertő nyugati partján fekszik. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint akkoriban Sopron vármegyéhez, a Soproni járáshoz tartozott és 1834 fős német lakossága volt.

4 Görög Katolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza (a továbbiakban GKPL). I-1-a. 336/1917. Az ügyben írt tájékoztató levél Jankovich Béla minisztertől a görög katolikus Mihályi Victor Gyulafehérvár-Fogarasi érseknek.

5 Lelkes: i.m. 550.

6 GKPL I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor lelkész segélykérő levele Miklósy István püspökhöz.

egyébként joggal tartott attól, hogy a magyar nemzeti érdekből létrehozott egyházmegye magyar egyházfője mindenekelőtt a hatóságok érdekeit és a katonai szempontokat tekinti majd mérvadónak. Így is történt, mivel az 1917. január 20-án keltezett válaszban a püspöki irodaigazgató emlékeztette Gligort, hogy már 1915-ben Marosvásárhelyen volt ellene eljárás „...meggondolatlan, sőt hazaelenes nyilatkozatai...” miatt, és feltehetően ennek köszönheti azt is, hogy most intézkedtek vele szemben. Ennek ellenére a püspök nevében támogatásáról biztosította a szerencsétlenül járt papot.⁷ Ezek alapján joggal gondolhatnánk, hogy a korábban politikai ügybe keveredett papokat gyűjtötték be, ám ennek ellentmondani látszik az érintettek nagy száma. Kevésbé valószínű, hogy ilyen sokan kerültek volna bíróság elé hazaárulással összefüggésbe hozható ügyekben. Ráadásul, mint Gligor egy következő leveléből kiderül, még ítélet sem kellett ahhoz, hogy valaki gyanúba keveredjen, ugyanis a korábbi ügyeit felemlegető irodaigazgatói válasza január 30-án úgy reagált, hogy leírta, ez nem lehetett az ő internálásnak az oka, mert őt a szóban forgó egyik ügyben meg sem gyanúsították, tehát eljárás sem indult ellene. A másik ügyben pedig csupán egy későn visszafizetett kölcsön miatti perről volt szó, amelyben a királyi tábla felmentette. Tehát szerinte nem itt kell keresni az okot, hanem ott, hogy bár ő magyarként van nyilvántartva, a szülei románok voltak, és szerinte emiatt adtak hitelt a hatóságok a lehetséges feljelentőknek. És itt utalt arra, amiről jóval korábban, 1916. november 16-án már írt a püspöknek, vagyis, hogy elhurcolását semmiféle bírósági eljárás nem előzte meg, mégis a gazdaságában rekvirálást hajtottak végre, és gyakorlatilag teljes vagyronvesztést szenvedett el. Úgy látta, hogy az ő ügye is „...egyes alantas közepeknek subjektív felfogásán alapuló jelentése alapján történt. [...] De minthogy a hadviselés érdekeivel hozzák azokat kapcsolatban maga a miniszter is kénytelen azokat minden további eljárás nélkül valósnak elfogadni s azok alapján a háborus állapot folytán reá nehezedő nagy felelősség folytán az insinualtakat lakhelyükről eltávolítani.”⁸ Ugyanitt arról is beszámolt, hogy héttagú családja van, és azért is támogatást kér, mert az internáltaknak maguknak kell a létfenntartásuk költségeit előteremteni.⁹ Hogy kérése nem alaptalan, és nem is egyedi eset, azzal is igyekezett bizonyítani, hogy másolatot küldött egy olyan levélből, amelyben arról értesítették egy szintén internált görög katolikus paptársát, Teslovan Jánost, hogy a gyulafehérvári érsek, Mihályi Victor, két részletben összesen 100 korona havi segélyt nyújt az egyházmegye költségére, a szóban forgó lelkészek megsegítésére.¹⁰ Úgy tűnik azonban, hogy a hajdúdorogi

7 Uo. I-1-a. 336/1917. A püspöki irodaigazgató válasza Gligor Sándor kérvényére.

8 Uo. I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor újabb levele az irodaigazgató válaszára.

9 Uo. I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor 1916. november 16-i, a hajdúdorogi püspöknek írt leveléből.

10 Uo. I-1-a 336/1917. Levélmásolat a gyulafehérvári érsek döntéséről, amely alapján havi segélyezésben részesítik az internált Teslovan Jánost.

egyházmegye papja nem volt ilyen szerencsés, ugyanis egyelőre nem került elő olyan forrás, amely alátámasztotta volna azt, hogy a dorogi püspök is olyan nyíltan és olyan segítőkészen állt volna ki papjaiért, mint a román görög katolikus érsek. Ezzel együtt a levelekből az is kiderül, hogy ahol lehetett, az internált papok tovább folytathatták papi hivatásukat. Erről tanúskodik Tóth János, fertőmeggyesi római katolikus plébános 1917. április 15-én írt levele, amiben azt írta Miklósy István püspöknek, hogy papja, Gligor Sándor, a győri egyházmegyei hatóságtól nyert engedély alapján folyamatosan misézett és őt betegsége idején is helyettesítette és kiségtette, „...mint pap, dicséretre méltó működést fejtett ki.”¹¹ Ez utóbbi igazolás azért íródott, mert Gligor megunva az eredménytelen levelezést a püspökkel, arra az elhatározásra szánta el magát, hogy jelentkezik katonai lelkészi szolgálatra a 22. honvéd gyalogezredhez Marosvásárhelyre, hogy így kerüljön közelebb családjához és lakóhelyéhez, a Maros-Torda megyei Székelysárdhoz. Ebben a levelében az erdélyi lelkész azt is megírta Miklósy püspöknek, hogy a belügyminiszter engedélyezte számára ezt a lépést, viszont szükséges a püspök engedélye is.¹² A püspök az ügyben illetékes Hubán Gyula főesperes vikárius véleményét kérte, aki tanácsadó levelében azt javasolta Miklósynak, hogy ne engedje az internált papot katonai szolgálatba még akkor sem, ha ily módon végleg megszüntetnék vele szemben a kényszerintézkedést, mivel otthon van rá szükség, sőt, olyan nagy a paphiány a térségben, hogy egyházközsége mellett számos filia egyházi szolgálatát is el kell majd látnia, ha hazatér.¹³ Miklósy pedig ez alapján úgy döntött, hogy nem támogatja a kérést, és nem engedélyezi Gligor Sándor számára az ilyen módon való visszatérést. Arra kérte vikáriusát, hogy ő értesítse a püspöki döntésről a meghurcolt papot.¹⁴ A levéltári dokumentumok között nem volt olyan, amely arra utalna, hogy ezekben az ügyekben a hajdúdorogi egyházmegye, vagy a püspök bármiféle konkrét támogatást nyújtott volna az érintett papoknak. Igaz, az egyházi magatartás a másik oldalra sem billent át, tehát nem is közöcsítették ki soraikból ezeket a papokat. Inkább egyfajta visszafogottság jellemezte a hivatalos egyházmegyei magatartást, amellyel jelezni kívánták, hogy a hatóság dolgaiba semmilyen módon nem akarnak beleszólni. Talán épp ez a visszafogottság eredményezte azt, hogy ebben a bizonytalan, feljelentgetésekkel teli időszakban is sikerült Miklósy Istvánnak megőriznie az állami szervezetek és hatóságok bizalmát. Ehhez feltehetően az is hozzájárult, hogy 1919. április 27-én, Nyíregyháza elfoglalása után a román hadsereg internálta, majd fogságba vetette a hajdúdorogi görög katolikus püspö-

11 Uo. I-1-a. 336/1917. Tóth János fertőmeggyesi plébános igazoló levele Miklósy István püspöknek.

12 Uo. I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor görög katolikus lelkész kérelme Miklósy István püspökhöz, hogy járuljon hozzá a katonai lelkészi szolgálatához.

13 Uo. I-1-a. 336/1917. Hubán Gyula tanácsadó levele Miklósy István püspökhöz.

14 Uo. I-1-a. 336/1917. Miklósy István püspök elutasító döntéséről szóló levél.

köt, és csak az után engedték el, hogy írásban lemondott azokról a területekről, amelyeket korábban a gyulafehérvár-fogarasi egyháztartományokból a hajdúdorogi egyházmegyéhez csatoltak.¹⁵ Bűnbak volt tehát a románok szemében, és az ellene irányuló román agresszió megerősítette az itthon iránta táplált bizalmat. Ez sokáig töretlen is volt, mivel még 1921 tavaszán is hozzá fordultak információért, amikor bejelentés érkezett arról, hogy az egyházmegye egyes területein a lakosság körében a magyarok ellen lázítanak, köztük görög katolikus papok is. A feljelentést követően Breyer István miniszteri tanácsos április 21-én levelet írt Csernoch János prímásnak, hogy nézzen utána, mi zajlik a keleti határszélen.¹⁶ A prímás Miklósyt kérte meg, hogy számoljon be a dolgról, mivel görög katolikus papokat is belekeverték a feljelentésbe. Miklósy személye minden gyanú felett állt, hiszen a helyzetjelentésre őt kérték fel, ám a püspök válaszából kitűnik, hogy nem volt kedvére való, amikor ilyen ügyekben zaklatták, és egyfajta hangulatjelentésre kötelezték. Válaszában leírta, hogy a Kálvin Szövetség 15 olyan határszéli településre hívta fel a figyelmet a február 23-án írt feljelentő levelében, amelyből csupán 6 tartozik hozzá, igaz, köztük van az a Nagyléta is, amelynek esperese egyike a feljelentőknek. Ő azonban időközben a pocsaji lelkésszel együtt már megszökött szolgálati helyéről, mivel köztudott volt róluk, hogy kétfelé is igyekeznek lázítani, miközben alapvetően románbarátok voltak. A válasz azonban még egy fontos információt tartalmaz. Mégpedig azt, hogy bizonyos vallási vonatkozások miatt a görög katolikus vallásúakat homogén közösségként kezelve tartják románbarátoknak, és ez által politikailag megbízhatatlannak. Miklósy így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Az oláh nyelv templomi használata, melyet még részben tekintettel a hivek hangulatára, túrni vagyok kénytelen, főleg a tájékozatlanok szemében mindig elég oknak mutatkozik a meggyanusításra.” Mivel ez idő szerint az országnak ebben a térségében igencsak erős volt a román nyomásgyakorlás, ezért a püspök világossá tette levelében, hogy csak arra vár, hogy a politikai helyzet rendeződjön, és akkor lép a templomi nyelv ügyében is, hiszen mindegyik román beszél magyarul is ezeken a településeken. A feljelentőket, és a feljelentést, amely alaptalanul keverte gyanúba a magyar görög katolikusokat a következőképpen minősítette: „A gyanusoknak talált mozgalmakkal szemben legyen résen mindenkor a közigazgatás minden szerve. [...] A Kálvin Szövetség hazafias munkát végez, a midőn e szervek fáradásait támogatja. Bár nyilvánulna meg aggodalma az olyan tényekkel szemben is, aminő volt a Balthazaré és Dégenfeldé akkor, amidőn ezek Nagykárolyban a román király előtt mutatták be legmelyebb hódolatukat, s kínálták annak

15 Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2000. Online: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/247.html>, Elérés dátuma: 2013.10.10.

16 GKPL, Cat. D/C., 1450/1921. A miniszteri tanácsos levele az izgatás ügyében Csernoch hercegprímáshoz.

imperiuma alá Magyarországot.”¹⁷ Nem szívelte tehát a lassan letisztuló helyzetben azokat, akik igyekeztek akár elvtelenül is helyezkedni, pozíciót találni olyan áron is, hogy saját maguk korábbi tetteit megtagadva, másokat igyekeztek besározni, és ez által ők maguk kedvezőbb színben feltűnni a politikai hatalom előtt. Miklósy István dorogi püspök tehát méltatlannak érezte azokat a támadásokat, amelyek a magyar görög szertartású katolikusokat érték, és súlyos kritikával illette azokat a lázítókat, akik a politikai zavarkeltéssel igyekeztek magukra vonni a figyelmet, és az új államhatalom kegyenceivé válni. A minden időben, minden politikai hatalom környékén megjelenő kegyenceket pedig akkor sem kímélte jelentésében, ha azok egyébként a kormányhoz közelinek tartott szerveződésekbe tömörültek, hogy így adjanak intézményes kereteket, s ezáltal nagyobb súlyt tevékenységüknek. A püspök tehát – tudatosan – egyfajta centrumpozíciót foglalt el: tudomásul vette, ha a kormányzati hatalom egyes görög katolikus papokat nemzetbiztonsági szempontból megbízhatatlannak tartott, ám következetesen visszautasította, ha egyházi közösségének egészét – vallása, vagy egyházi nyelve miatt – érte ilyen irányú támadás vagy gyanúsítás.

17 Uo. Cat. D/C., 1450/1921. Miklósy hangulatjelentése Csernoch prímáshoz a bihar megyei helyzetről.